

הפילגש ומעמדה ההלכתי במקרא

מהי הפילגש? אישה נשואה כדיון? פנויה ללא נישואין? מה היו מעמדה וזכויותיה? נושא זה נדון בהרחבה בתורה שבעל-פה ונחלקו בו הדעות, אולם דומה ששורשו של הדיון נעוץ בפירושי המקראות בתנ"ך. אנו נשתדל להתחקות על שורשיו המקראיים של הנושא, מתוך זווית ראייתה של ההלכה, שהיא הפירוש המוסמך למקרא.

מעמדה העובדתי של הפילגש

עיון ראשוני במקראות יעמידנו על כמה תופעות ביחס לפילגש:

א. הפילגש מופיעה תמיד כאישה שנייה ומשנית, דבר המעיד על מעמד נחות לעומת האישה הראשונה והראשית: "וישכב את בלהה פילגש אביו" (בראשית, ל"ה, כב) - בלהה נישאה ליעקב אחרי לאה ורחל; "ותמנע היתה פילגש לאליפז בן עשו ותלד לאליפז את עמלק" (שם, ל"ו, יב) - אולם קדמו לעמלק בנים אחרים, מאישה אחרת: תימן, אומר, צפו, גַּעְתָּם וקָנָז (שם, שם, יא); "קטורה פילגש אברהם" (דבה"א, א', לב), ובבראשית (כ"ה, א): "ויסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה", הדבר היה אחרי מות שרה. אברהם לא נשא עוד אישה ששוותה במעמדה לשרה, הייתה זו פילגש. הרמב"ן עומד על כך שלא הוזכר ייחוסה - לא ארץ, לא עם, לא משפחה - רק שמה בלבד, בעוד שבדרך כלל יוחסו הנשים בנישואין אחרים על-פי מוצאן.

ב. במקרים רבים הפילגש הייתה שפחה. בלהה, המכונה פילגש, הייתה בתחילתה שפחת רחל: "ותאמר הנה אִמְתִּי בלהה בֵּא אליה... ותתן לו את בלהה שפחתה לְאִשָּׁה..." (בראשית, ל', ג-ד).

וכן פילגשו של גדעון, אמו של אבימלך, נאמר עליה: "ופילגשו אשר בשכם ילדה לו גם היא בן וישם את שמו אבימלך" (שופטים, ח', לא) ובמקום אחר, במשל יותם: "ותמליכו את אבימלך בן-אמתו על בעלי שכם כי אחיכם הוא" (שם, ט', יח).

וכנראה כך ראו גם חז"ל את הפילגש, כשפחה, שכן דרשו שקטורה היא הגר (בראשית-רבה, ס"א, ה), והגר הרי הייתה שפחת שרה "ולה שפחה מצרית ושמה הגר" (בראשית, ט"ז, א), וקטורה נקראה פילגש - "קטורה פילגש אברהם" (דבה"א, א', לב).

ג. המעמד הכלכלי של הפילגש וצאצאיה היה נחות ביחס לבני המשפחה האחרים. דבר זה משער הרמב"ן על-פי הפסוק "ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מִתְּנֵת וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי קדמה אל ארץ קדם" (בראשית, כ"ה, ו). לדעתו, לא היו זכאים בני הפילגשים לנחלה כיתר היורשים¹.

¹ אמנם לא מצינו בתורה שירות הבן תלויה במעמדה של אמו; ואפילו ממזר יורש (יבמות, כב, ע"ב); והתורה הזהירה במפורש "לא יוכל לבכר אם בן האהובה על פני בן השנואה הבכר" (דברים, כ"א, טז). אך מצינו שבסמכותו של אב להנחיל את בניו כראות עיניו, ולכן יכול היה לצמצם את נחלתם של בני הפילגשים לעומת יתר היורשים.

ומצינו במקרא התערבות המוריש בסדרי הירושה על-ידי צוואה, כגון בחזקיה: "צו לביתך כי מת אתה" (מלכ"ב, כ, א) ובאחיתופל "ויצו אל ביתו ויחנק" (שמו"ב, י"ז, כג). ועיין בבא-בבא, קל, ע"א; רמב"ם, נחלות, י, ג; שו"ע, חו"מ, ס"ר, פ"א, א-ג, פרטי ההלכה בדבר התערבות האב בסדרי הירושה.

לעניות-דעתי יש להוכיח את מעמדה הכלכלי החלש של הפילגש מהפסוק שנאמר באמה עברייא "שאַרְהָ כְּסוּתָהּ וְעֵנְתָהּ לֹא יִגְרָעוּ" (שמות, כ"א, י). כלומר - היה מקום לחשוש שהאמה העברייא תקופח בזכויותיה לאחר ייעודה, ולכן היה הכרח להגן עליה ולעגן את זכויותיה הממוניות בחוק מפורש. לאחר מתן תורה הושווה מעמד הפילגש לאישה הנשואה, אך לפני כן היה כנראה מעמדה שונה.

הקשר בין פילגשות ועבדות - מקרי או מהותי?

השאלה העקרונית הניצבת בפנינו היא: מהי הפילגש? אישה נשואה, אם כי במעמד נחות; או פנויה, לא נשואה, מין 'ידועה בציבור'? ייתכן ששאלה זו תלויה בשורש המלה "פילגש" (אם נניח ששורש המלה עברי ולא לועזי), ניתן לפרש את המושג פילגש במשמעות של "פלג אשה" כלומר אישה נשואה, אולם ללא נישואין גמורים; ואפשר לפרשו במשמעות של שיכול האותיות "שגל" שפירושו אישה העומדת למשכב². מהמקרא עצמו קשה להוכיח את ההגדרה המשפטית המדויקת של הפילגש. בדיון שנייחד לקמן לפילגש בגבעה נראה שניתן לפרש פרשה זו בשני אופנים: גם לאפשרות שהפילגש הייתה נשואה, וגם לאפשרות שהיא לא הייתה אלא פנויה.

גם מהעובדה שהפילגש הייתה ביסודה שפחה או אמה אין להוכיח דבר. אפשר לומר, שבמקרה, רבות מהפילגשות היו שפחות בעבר, כי אישה בת חורין ממעמד מוכבד לא הייתה מוכנה לוותר על מעמדה כאישה נשואה כדין, ורק שפחות הסכימו לעלות בדרגתן משפחות לפילגשות; או ייתכן גם שלא שאלו את פיהן: שפחה הרי משועבדת לאדוניה, ואם ברצונו ליעדה לפילגשו, מי יאמר לו מה יעשה. על-פי זה מובנת יותר אזהרת התורה באמה עברייא: "אם רעה בעיני אדניך אשר לא [לו קרי] יְעָדָה וְהִפְדָּה, לעם נְכָרִי לא ימשל לְמִכְרָהּ בְּבַגְדוֹ בָּהּ. ואם לבנו ייעדנה כמשפט הבנות יעשה לה" (שמות, כ"א, ח-ט), אמה עברייא אינה עומדת למכירה לאחרים והיא יכולה להתייעד רק לו או לבנו (לדעת חז"ל, אין בסמכותו של האדון למוכרה או להשיאה לאף אדם בעולם, לא לגוי ולא לישראלי, והאפשרויות היחידות העומדות בפניו הן ליעדה לעצמו, לבנו או לשחררה. הביטוי "לעם נכרי" אינו מתייחס בהכרח לגוי, אלא בא לציין את החומרה שבה רואה התורה את ניסיונו של האדון להתייחס אליה כאל רכוש הניתן לסחורה. תופעה חמורה זו מכוּנָה על-ידי התורה "בגידה").

מאידך אפשר לומר, שהעובדה שמוסד הפילגשות מזוּהָה לרוב עם עבדות מוכיחה שיש כאן התקשרות קניינית בין בעל ואישה, שלא בדרך ההתקשרות המקובלת בין איש ואישה, שלא נשאה אופי קנייני-רכושי. אלא שלשם כך עלינו להגדיר את מהותו של קניין האישיות במקרא.

² הראב"ד (הל' אישות, א', ד) גזר את שורש המלה פילגש מלשון 'שגל' בשיכול אותיות, כלומר, אישה המיועדת למשכב. ב'היכל הקודש' למנדלקרן, ערך פילגש, הביא שתי דעות. לפי דעה אחת, המלה מורכבת: 'פלג אשה' (חצייה שפחה וחצייה אשת איש), כמו 'פלגס'. לדעה השנייה - המלה אינה באה ממקור עברי אלא ממקור מצרי. מלה קרובה לפילגש מצויה גם בכמה שפות אירופאיות, אולם מסתבר שמקור המלה הוא במזרח.

מהותה של האישות

נושא האישות בכללו במקרא מחייב דיון בפני עצמו. לרגל מלאכתנו בנושא הפילגש נאלצים אנו לסטות סטייה קלה לשם הבהרת קניין האישות במקרא. אין בתורה שבכתב הגדרה מפורטת ומדויקת מהו האקט הפורמאלי הקושר איש ואישה והופכם לנשואים זה לזה. אנו מכירים את מעמד ה'אירוסין' מהמונח "נערה מאורשָה" המופיע הרבה במקרא. עובדה זו כשלעצמה מוכיחה כבר שאין מדובר במעשה קניין רכוש, כפי שנהוג בנכסים ממונים. כמו כן מופיע הביטוי "אם הִיוּ תהיה לאיש" (במדבר, ל', ז) "והלכה והיתה לאיש אחר" (דברים, כ"ד, ב; ודומה לזה ירמיה, ג', א). המקרא נוהר מלכנות את ההתקשרות בין איש לאישה במונחים רכושיים ממוניים. אמנם מצינו במקרא את הביטוי "כי יקח איש אשה" (דברים, כ"ד, א) וכן "אם אחרת יקח לוי" (שמות, כ"א, ט), שמשמעותו לכאורה לשון מקח וקניין, אולם אין לשון זו משמשת באופן בלעדי לקניין. לדוגמה: "ויקח תרח את אברם בנו" (בראשית, י"א, לא). וכן: "קח נא את בנד את יחידך" (שם, כ"ב, ב). "קח את אהרן ואת בניו" (ויקרא, ח', ב). בכל אלו הכוונה היא למשיכה בדברים ולא קניין ובעלות רכושית. דרשת חז"ל הידועה: "גמר קיחה קיחה משדה עפרון... וקיחה אקרי קניין..." (קידושין, ב, ע"א) אינה מתבססת על משמעות מפורשת של הביטוי "כי יקח" בהוראה של רכישה וקניין, אלא על משמעות משנית, הרמוזה בפעל "לקח", שמשמעותו גם לשון מקח. בכך רצתה התורה לרמוז על צורה חיצונית של התקשרות, הדומה למעשה קניין, אולם במהותה היא שונה לחלוטין מכל קניין ממוני. תעיד על כך גם הצורה שבה דרשה התורה את ההפרדה בין איש לאישה: "וכתב לה ספר כריתת ונתן בידה ושלחה מביתו" (דברים, כ"ד, א). אין כאן אפשרות 'לקנות' את בעלותה של האישה על עצמה בכסף או בצורת קניין אחרת, אלא ספר כריתות, אשר אינו שטר קניין, אלא כשמו כן הוא, מסמך המפסיק וכוֹנֵת את הקשר בין בני הזוג. לא בהתקשרות הראשונית ולא בכריתתה הסופית, אין שום רמז ושום זכר לכל מעשה קניין שהוא.

גם ההבחנה שלשון המקרא מבחינה בין 'בעל' ל'בעלים' מוכיחה את האמור. הכינוי 'בעלים' בלשון רבים מבטא תמיד בעלות ממונית "ידע שור קונה וחמור אבוס בעליו" (ישעיה, א', ג) "וגם בעליו יומת" (שמות, כ"א, כט). לא מופיעה אף לא פעם אחת לשון רבים ביחס הבעל לאישתו. כאן תמיד הלשון היא לשון יחיד שמשמעה שייכות אישית ולא קניינית. כגון בעל נפש אתה" (משלי, כ"ג, ב) "איש בעל שער" (מלכ"ב, א', ח). אליהו לא היה בעליו של שערו במובן הממוני-רכושי; הוא היה שעיר ולכן נקרא בעל שער. וכן: "בעל החלמות הלזה" (בראשית, ל"ז, יט). כוונת הפסוק "בעל הבור ישלם" (שמות, כ"א, לד) היא להדגיש שאין חופר הבור בעליו הממוניים של הבור, שהרי הבור ברשות הרבים! החופר הוא האחראי לנוק שעשה, ושייכותו לבור היא משפטית ולא קניינית. וכדברי חז"ל: "שני דברים אינם ברשותו של אדם ועשאן הכתוב כאילו הן ברשותו: בור ברשות הרבים... (בבא קמא, כט, ע"ב).

בעל האישה אינו בעליה הממוניים, אלא בעלה, מבחינה נפשית, אישית ומשפטית. ואעפ"כ אין זה היחס האידיאלי: "והיה ביום ההוא נאם ה' תקראי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי" (הושע, ב', יח), וכדברי חז"ל: "ככלה בבית חמיה ולא ככלה בבית אביה" (פסחים, פז, ע"ב). הארוסה, כל עוד היא בבית אביה, קשורה לבעלה בקשר משפטי בלבד; אין היא עדיין אישתו לכל דבר, שותפתו ובת-בריתו בחיי המעשה היום יומיים. רק בבית בעלה הוא 'אישה' ולא רק 'בעלה'.

האישות במקרא היא מעמד אישי, נפשי, ואין בה שום קורטוב של בעלות ממונית, קניינית או רכושית³. שונה ממנה הפילגש, אם נניח שהפילגש תחילתה הייתה בעבדות.

פילגש - שפחה שיועדה לאישות

הפילגש, לפי פירוש זה, היא שפחה שיועדה לשימוש אישי. יש כאן העלאה יחסית במעמדה: משפחה העוסקת בכל מלאכה נצרכת - לאישה המיוחדת ליחסי אישות בלבד. אולם היא אינה אשת איש רגילה; היא לא נישאה בדרך המקובלת של כריתת ברית בין שווים, בין איש לאישה, מתוך בחירה חופשית וקשר נפשי עמוק. הפילגש נקנתה לשפחה ואחר-כך יועדה לאישות, אולם אישותה קנויה וכפויה היא. היא 'רכושו' של אדוניה. גם אם מעיקרה נרכשה לשם אישות היה כאן קניין ממוני רגיל ולא נישואין.

סביר להניח שמוסד הפילגשות בא לפתור בעיות שהחיים יצרו ולא נתנו להם פתרון, כגון עקרות של האישה הנשואה. שפחתה האישית של האישה העקרה ניתנה לבעל כדי להיבנות ממנה. הרעיון הוא שהשפחה תשמש כ'פונדקאית' לגבירתה, והילד שייוולד ייוחס לאישה העיקרית ולא לאמו הביולוגית. שהרי יד עבד כיד רבו ורחם שפחה כרחמה של גברתה.

מכאן נבין אולי יותר את פרשת שרי והגר. "וּתְעַנֶּה שְׂרִי וּתְבַרַח מִפְּנֵיהֶּ" (בראשית, ט"ז, ו). כבר תמחו קדמונינו על התנהגותה זו של שרי. והרמב"ן כתב: "חטאה אִמְנוּ בעיני הזוה...". על-פי דרכנו נראה לומר, שתכניתה של שרה השתבשה בעטייה של הגר: "ותרא כי הרתה ותקל גבְרָתָה בעינייה" (שם, שם, ד). הגר לא ראתה את עצמה כ'פונדקאית' של שרה. התנשאותה מעל שרה העקרה לא הייתה מאפשרת לשרה להתייחס אל ישמעאל כאל בנה ולחנכו על-פי רוחה. הגר אָמו, בעצם הכרת חשיבותה העצמית, הייתה מונעת אפשרות זו (ייתכן שגם הרמב"ן מודה לעיקרי דברינו ולא האשים את שרי אלא בעיניו ולא בגירוש לכשעצמו).

³ על ההבחנה בין שתי צורות האישות, האיסור והקניין, עמדו רבים מהאחרונים, אולם הדעה המקובלת היא שאין בקניין אישות כל קניין ממוני. עיין למשל שיעורי ר' איצל מפוניבז', קידושין, סי' א, המבאר את הסוגייה הראשונה בקידושין העוסקת בהבחנה שבין לשון "האישה נקנית" לבין לשון "האישה מקדש", ולדעתו הדיון אינו לשוני אלא עקרוני, האם האישות היא מושג קנייני או מושג איסורי. באבני מילואים, סי' מב, ס"ק א, הוכיח מהרשב"א קידושין (ו, ע"ב), שאין האישה קנויה לבעלה קניין ממוני. אך בתשובותיו שם, סי' יז, הסתמך על זכותה של אשת כוהן לאכול בתרומה משום שהיא 'קניין כספו', שהאישה קנויה לבעלה. כדי למנוע סתירה בדבריו יש לומר שאמנם האישה קנויה לבעלה, אך לא קניין ממוני. (העובדה שגם אלמנת כוהן אוכלת בתרומה, אם יש לה בן, מוכיחה שלא קניין הממוני הוא המזכה אותה בתרומה, אלא שבהיותה 'קניין בעלה' הפכה האישה למעין 'כוהנת' בזכות עצמה). ועיין משיב דבר להנצי"ב, ח"ד, סי' לה, המוכיח שאישה קנויה לבעלה לאישות בלבד, ואינה קנויה לו קניין ממוני כלל ועיקר. ועיין חלקת יואב, אה"ע, סי' ו, שהוכיח שאין לקידושין שום משמעות של קניין ממוני אלא קניין איסורי בלבד (כלומר, האישה שייכת לבעלה ואסורה על כל העולם, ומצינו קניין בהוראה של בעלות נפשית כגון "ארץ-ישראל נקנית ביסורין". דבר זה יש בו כדי לזרוק אור חדש על ההיקש הידוע 'ק'חה' 'ק'חה' משדה עפרון, ואכמ"ל). ועיין ברכת כהן לר' קופל כהנא (הוצאת מוסד הרב קוק), ספר שיוחד כולו לנושא זה, ובעיקר מעמי' קטו ואילך. וזו לשונו: "יש שחסרה להם הבנה בפשט הסוגיות, וטועים הם בתפיסת המושגים של קניין קידושין, ובגלל הבנה שטחית סבורים הם שמסכת קידושין נחלקת לשני חלקים שנכתבו בשתי תקופות שונות, הראשון - פרק "האשה נקנית", והשני - "האישה מקדש" ... אך אליבא דאמת נושאים שונים.. כי למעשה אינה נקנית כשאר חפצים...". ובמקום אחר הארכתי בהסברת הסוגייה בקידושין, יט, ע"א-ע"ב, על-פי ההנחות דלעיל, ובישוב הקושיות שהקשו המפרשים בעיקר על שיטת הרמב"ם. ואכמ"ל.

ביטול מוסד העבדות באמצעות הפילגשות

התורה ביטלה את מוסד העבדות בתוך עם ישראל: "כי תקנה עבד עברי שש שנים יעבד ובשבעת יציא לחפשי חנם" (שמות, כ"א, ב); "וכי ימכר איש את בנו לאִמָּה לא תצא קצאת העבדים... לעם נכרי לא ימשל למכרה בבגדו בה" (שם, שם, ז-ח). ועם זאת, מוסד הפילגשות לא בוטל. האמה העבריייה לאחר ייעודה לאדוניה או לבנו היא היא הפילגש. אלא שהתורה השוותה את זכויותיה לזכויות האישה הנשואה: "שֶׁאָרָה כְּסוּתָה וְעִנְתָה לֹא יִגְרַע" (שם, שם, י). וכן "כמשפט הבנות יעשה לה" (שם, שם, ט). משפט כמשפט בת רגילה ולא כאמה. רק הפרוצדורה הקניינית נשארה בעינה, אולם המעמד האישי הושווה בכול למעמדה של אישה רגילה⁴. ומסתבר, שרק בת עניים, שאביה אולץ למוכרה לאִמָּה הפכה לפילגש, או שאילוץי חיים אחרים (כגון עקרות וכד') גרמו לכך. הפילגשות הייתה מצויה מאוד גם בבית המלוכה. במקום זה האפשרות להיווצרות הפילגשות הייתה יכולה להיות מעשית עקב סמכותו של המלך לשעבד לעצמו עבדים ושפחות, כמבואר במשפט המלוכה (שמו"א, ח', יא-יז):

"זה יהיה משפט המלך - את בניכם יקח ושם לו במרכבתו ובפרשיו... ולחרש חרישו ולקצר קצירו... ואת בנותיכם יקח לרקחות ולטבחות ולאפות... ואת בחוריכם הטובים ואת חמוריכם יקח ועשה למלאכתו... ואתם תהיו לו לעבדים".

לא הייתה מניעה אפוא מצד משפט המלך להפוך רוקחת וטבחת לפילגש. במקום שפחה המשועבדת למלאכה ניתן לשעבדה לשימוש אישי. ומסתבר שגם כאן מעמדה החוקי היה כמו אמה העבריייה לאחר ייעוד, דהיינו אישה עם כל הזכויות החוקיות, אלא שהפרוצדורה של אישותה הייתה שונה, לא על-ידי נישואין, אלא באמצעות שעבוד ממוני. אלא שלפילגש בבית המלכות נועד תפקיד אחר; לא רק לפתור בעיות אישיות שהתעוררו, אלא לפתור בעיות **ממלכתיות**. קשרי חיתון תפסו בימי המקרא את מקומם של היחסים הדיפלומטיים הנהוגים כיום. כדי להבטיח את מעמד המלכות היה המלך חייב לשאת את בנותיהם של מלכים, נשיאי שבטים וראשי משפחות חשובות, בעם ומחוצה לו. נישואיו של שלמה עם בת פרעה היו ללא ספק אחת ההצלחות הדיפלומטיות, מן החשובות ביותר, שהבטיחו את מעמדו של שלמה כמלך שכיסאו איתן ושיחסיו עם המעצמה הגדולה ביותר בעולם בעת ההיא תקינים. וכשם שכיום יש מעמד של 'צירות' ומעמד של 'שגרירות' ומעמד של 'מיופה כוח' בלבד, כך גם בימייהם. לא כל ייצוג דיפלומטי זכה למעמד של נישואין; ייצוג נמוך יותר זכה רק למעמד של פילגשות. דבר זה יאיר אור על דבריה של אביגיל לעבדי דוד, אשר נשלחו אליה לקחתה לו לאישה: "ותאמר, הנה אמתך לשפחה לרחץ רגלי עבדי אדני" (שמו"א, כ"ה, מא). כלומר, היא ויתרה על מעמדה כאישה נשואה והסתפקה במעמד של שפחה, שאף הוא היה מוכבד דיו למי שהיה מעוניין ביחסים מיוחדים עם בית המלוכה המיועד.

⁴ ההבחנות האמורות בין אישה נשואה רגילה לבין פילגש, כוחן יפה רק מרגע שנקבעה פרוצדורה משפטית מוגדרת לקביעת המעמד האישי, כלומר מתמן תורה ואילך. לפני שנקבעה פרוצדורה כזאת, לכאורה אין כל הבדל משפטי בין פילגש לבין אשה נשואה. עייני רמב"ם, אישות, א', ד, ופרשת-דרכים לבעל המשנה-למלך, דרוש א.

מיהו יש מקום להבחנה גם לפני מתן-תורה בין אדם שנשא אישה על-מנת לחיות עמה לעולם, לבין אדם שנשא אישה מבלי מחויבות כלפיה, וזוהי הפילגש גם בתקופה זו.

ובלשון חז"ל, על תמנע, פילגשו של אליפז: "להודיע גדולתו של אברהם כמה היו תאבים להידבק בזרעו. תמנע זו בת אלופים הייתה... אמרה, איני זוכה להינשא לך, הלוואי ואהיה פילגש" (רש"י, בראשית, ל"ו, יב).

מחלוקת הרמב"ם והראב"ד

עד כה עמדנו על שתי תפיסות בדבר מהותה של הפילגש, האם היא פנויה שאינה נשואה (והעובדה שרבות מהפילגשות היו שפחות בתחילתן אינה **מקרה**, משום שאישה מכובדת לא הייתה מסכימה למעמד מפוקפק כזה) או שהייתה נשואה אלא שהדרך שבה נעשתה ההתקשרות בינה לבין בעלה הייתה על-ידי ייעוד שפחותה לאישות. תפיסות אלו הן העומדות מאחורי מחלוקת פוסקים ידועה, שנציגיה הבולטים הם הרמב"ם והראב"ד. וזו לשון הרמב"ם (הל' מלכים, ד', ב): "וכן לוקח [המלך] מכל גבול ישראל נשים ופילגשים, נשים בכתובה וקידושין, ופילגשים בלא כתובה ובלא קידושין אלא בייחוד בלבד קונה אותה ומותרת לו. אבל ההדיוט אסור בפילגש אלא באמה העברייא בלבד אחר ייעוד. ויש לו רשות לעשות הפילגשים שלוקח לארמונו טבחות ואופות ורקחות". מפרשי הרמב"ם לא גילו לנו את המקורות שעליהם מסתמך הרמב"ם בקובעו שפילגש מוצאה בשפחות. אולם אין ספק שהרמב"ם ינק את דעתו ישירות מהמקרא ובעיקר מפילגשו של גדעון, אם אבימלך, אשר כאמור לעיל מכונה פעם פילגש ופעם אמתו. לעומתו סובר הראב"ד, משיגו הגדול (בהל' אישות, א', ד): "אין קדשה אלא מזומנת והיא המופקרת לכל אדם. אבל המייחדת עצמה לאיש אחד אין בה לא מלקות ולא איסור לאו והיא הפילגש הכתובה. ובעלי הלשון דורשים פילגש מלה הפוכה ומורכבת "בפי שגל..." במקביל לרמב"ם ולראב"ד נחלקו בדבר גם רש"י והרמב"ן בפרושיהם לתורה (בראשית, כ"ה, ו). לרש"י, פילגש היא נשואה ללא זכויות ממוניות, כגון כתובה. דהיינו, דעתו דומה לדעת הרמב"ם. לרמב"ן, פילגש אינה נשואה כלל, כדעת הראב"ד. בהמשך דברינו נשתמש באזכור שמותיהם של הרמב"ם והראב"ד כדי להציג שתי התפיסות השונות במעמדה של הפילגש.

פילגש בגבעה

הבדלי הדעות בגדרה ובמעמדה של הפילגש יתבטאו בסוגיית פילגש בגבעה.

"ותזנה עליו פילגשו ותלך מאתו אל בית אביה... ויקם אישה וילך אחריה לדבר על לבה להשיבה..." (שופטים, י"ט, ב-ג).

בהמשך מתוארים היחסים המשפחתיים בין החתן לחותנו:

"ויחזק בו חתנו אבי הנערה... (שם, שם, ד).

ויאמר אבי הנערה אל חתנו סעד לבך... (שם, שם, ה).

ויאמר לו חתנו אבי הנערה... (שם, שם, ט).

פשוטם של כתובים מורה על יחס **חיתון** בין האיש לבין פילגשו, עד שאביה נקרא **חותנו** והבעל נקרא **חתנו**. אם המדובר באישה פנויה כינויים אלו אינם מוסברים. מסתברת יותר אפוא דעתו של הרמב"ם.

לעומת זאת מוקשה מאוד התנהגותו של הבעל, אישה שזינתה אסורה על בעלה וכיצד יכול היה בעל להחזירה אחרי שאישו נטמאה ונאסרה עליו? מוסברת אפוא יותר דעתו של הראב"ד. נמצאים שני הכתובים מכחישים זה את זה?

לדעת הרמב"ם, שהמדובר באישה נשואה, יש לומר שלא הייתה זו זנות ממש אלא סטייה, הניתנת למחילה, כגון מעשה כיעור (עיין שו"ע, אה"ע, סי' יא, א). ומצינו במקרא זנות בהוראה של סטייה מדרך הישר כגון "וזנה אחרי אלהי יְכַר הארץ" (דברים, ל"א, טז), ובלשון חכמים: החטים והזונין אינם כלאים זה בזה (משנה כלאים, א', א; הזונין הן כנראה מעין מוטאציה של חטים, סטייה ביולוגית, המכונה כלשון חכמים 'זנות'. עיין שם במפרשי המשנה).

ומכאן לא רחוקה הדרך לדרשת חז"ל, שהסטייה כאן לא הייתה בהכרח בתחום האישיות, אלא בתחומים אחרים: "רבי אביתר אמר: זבוב מצא לה [בקערה], רבי יונתן אמר: נימא מצא לה (באותו מקום... ומשום דסכנתא הוא הקפיד עליה וברחה מפני אימתו - רש"י שם)".

עם זאת, אין הכרח לומר שהאמוראים סוברים שהפילגש הייתה נשואה. התוספות על-אתר העירו שאפילו לדעה הסוברת שהפילגש אינה נשואה צריך לומר שהזנות כאן אינה זנות ממש, משום שלא מסתבר שאדם יחזיר את פילגשו לאחר שזינתה עם גבר זר. הפילגש אמנם לא הייתה נשואה, אך ההתייחסות **המעשית** אליה הייתה כאל אישה נשואה לכל דבר. התוספות מביאים ראיה לכך מפילגשי דויד שזנו עם אבשלום ואחרי שובו של דויד נאמר "ותהיינה צרורות עד יום מותן אלמנות חיות (שמו"ב, כ', ד).

אך יש לדחות ראיה זו על-פי הירושלמי (סנהדרין, פ"ה, ה"ג), שמלך אינו יכול להשתמש בכלי שהשתמש בו הדיוט. ומכיוון שאבשלום, שהיה הדיוט, שכב אתן, אין זה מכבודו של דויד להשתמש בהן (דעת רבנן דקסרין שם). או שדויד החליט להעניש את עצמו על חטא בת-שבע ולאסור על עצמו הנאה מפילגשו (ר' יודן שם)⁵.

⁵ עיין פרשת-דרכים, דרוש יב, שהקשו על התוס' מדברי הירושלמי הנ"ל, ועיין במפרשי הירושלמי שם. ונראה לעניות-דעתך, שהתוס', הסוברים שפילגש אינה אישה נשואה, סוברים שאינה נאסרת להדיוט על-ידי נישואיה. הגע בעצמך: רוקחת וטבחית של המלך, האם נפסלת לעבודה כשנישאת לאיש? וגם אם אופה ומבשלת להדיוט, האם נפסלת בכך לעבודת המלך? מסתבר שלא. רק מי שיוחדה באופן ספציפי להיות שרביטו של המלך בלבד נאסרת לדעת הירושלמי ע"י שימוש להדיוט. ואם כן מצד הדין, פילגש, מכיוון שלא נישאה למלך, הודגש בכך שאינה מיוחדת לו בלבד, שאם הייתה מיוחדת לו בלבד היה עליו לשאתה. המלך לא התכוון אפוא לייחודה באופן מוחלט ובלעדי אליו, ולכן אינה נאסרת בשכיבתה עם הדיוט, וודאי שלא על-ידי מי שהתנשא למלך. אך מאחר והנוהג היה שגם הדיוט, שפילגשו זינתה עליו, לא נהג להחזירה, אין זה מן הראוי שמלך יעשה דבר שאינו מקובל אפילו על הדיוט. ולכן, בגלל המנהג בין ההדיוטות, היה זה פגם בשרביטו של המלך אם היה נושאה מחדש. וזו כוונת הירושלמי לדעת התוספות.

גם לשיטת הרמב"ם שפילגש נחשבת לנשואה, מכיון שנישואיה נעשו דרך שפחות, כלומר על-ידי שעבוד ממוני, היה מקום לומר שאין היא שייכת לאיש **מסוים**, אלא **לאוצר המלכות**, ובעת חילופי השלטון הפילגש עוברת למלך השני, כשם שכל שפחותיו עוברות לבעלותו. (ומה שכתב הרמב"ם, מלכים, ד', ב, שמלך אינו נושא אלמנתו של מלך אחר, ייתכן שפילגשו מותרת; וצ"ע).

בשולי סוגייה זו יש להעיר שר' אברהם בנו של הרמב"ם כותב בשו"ת שלו (סי' כא), שפילגש בגבעה הייתה פריצות, בניגוד להלכה, משום ש"בימים ההם אין מלך בישראל איש הישר בעיניו יעשה" (שופטים, כ"א, כה). ומדוע התעלם מהסברו של אביו שהייתה זו אמה עבריינה? וצ"ע.

הפילגש כאמצעי למאבק הירושה

הפילגש, בגלל היותה במעמד ביניים, בין אישה נשואה כחוק, לבין אישה פנויה רגילה, שאין בינה ובין גבר אחר שום קשר, שימשה במקרים רבים אמצעי במאבק הירושה במשרות בכירות, בעיקר בין המלכים⁶. מעמדה המיוחד - כ'מלכה', כמעט, מכאן וכילי הניתן להורשה מאידך - יצר התייחסות מיוחדת זו. הדוגמה הראשונה שתשמש לנו בדין זה היא זו שהזכרנו לעיל, אבשלום. אחיתופל הציע לו: "בוא אל פלגשי אביך... ושמע כל ישראל כי נבאשת את אביך וחזקו ידי כל אשר אתך" (שמו"ב, ט"ז, כא). פשטות הדברים מוכה, שהמעשה הנתעב יוכיח לעיני כל ישראל שכל הגשרים נשרפו, שאין שום סיכוי לאיחוי הקרע שבין אבשלום לדוד אביו וכל היושבים על הגדר' מחששם פן יחזור דויד למלכותו יסיקו את המסקנה המתבקשת, שאבשלום הוא המלך ודויד לא יחזור עוד לעולם לכיסא ממלכתו. אולם אין ספק, שבחירת מעשה זה דווקא הייתה בעלת משמעות מבחינת מעמדו של אבשלום כירש הממלכה.

דבר זה מוכח משני מקומות נוספים במקרא:

א. מעשה אבנר, כמסופר בשמו"ב (ג', ז): "ולשאל פלגש ושמה רצפה בת איה, ויאמר אל אבנר מדוע באתה אל פילגש אבי?"

ב. אדוניה: "ויען המלך שלמה ויאמר לאמו, ולמה את שאלת את אבישג השנמית לאדניהו ושאלו לו את המלוכה, כי הוא אחי הגדול ממני..." (מלכ"א, ב', כב). שלמה בחכמתו הבין מה מסתתר מאחרי בקשתו ה'תמימה' של אדוניה מבת שבע, שאבישג השונמית תהיה לו לאישה. באמצעות נישואי אבישג התכוון אדוניה לטעון לזכות הבכורה של המלוכה, ולהדיח על-ידי כך את שלמה. (בדבר מעמדה האישי של אבישג ראה דיון להלן).

ההסבר ההלכתי

ההסבר לכך ניתן בתלמוד (סנהדרין, כב, ע"א): "אמר רב יעקב א"ר יוחנן אבישג מותרת לשלמה ואסורה לאדוניה. מותרת לשלמה - דמלך היה ומלך משתמש בשרביטו של מלך; ואסורה לאדוניה - דהדיוט הוא". לדעת חז"ל אבישג לא נישאה לדויד. וזוהי

ומשום כך סברו פילגשי דויד שאינן מועלות בו על-ידי שכיבתן עם אבשלום ולא נאסרו עליו מצד זה (אלא אם כן נאמר שנאנסו, ובלאו הכי היו מותרות), ולכן אין כאן מצידן שימוש הדיוט בשרביט מלך, ורק גנאי או החמרה יש כאן.

⁶ מן הראוי להעיר שבימי קדם היה נפוץ מאוד שימוש בקשרי חיתון כדי לבסס באמצעותם יחסים דיפלומטיים וחיוזוק מעמד חברתי. מנהיגי ציבור, ובפרט מלכים, היו נאלצים משום כך לשאת נשים רבות כדי לבטא בכך את קשריהם ההדוקים עם כל שכבות האוכלוסייה. שלמה המלך נאלץ להבטיח את שלטונו במרחב הגדול של המזרח באמצעות קשר חיתון עם כל המלכויות, השבטים והמשפחות הגדולות שבאזור, וכך הגיע מספר נשיו לאלף. שיקוליו היו פוליטיים, לטובת המלכות. ואף על פי כן התורה אסרה זאת: "ולא ירבה לו נשים"; לדעתה, הרמה המוסרית הפנימית חשובה יותר מיחסים דיפלומטיים. יש להניח שיחסים עם שבטים קטנים התבטאו בלקיחת נשים כשפחות לבית המלוכה, ואלו היו במעמד של פילגשים.

משמעות הכתוב "והמלך לא ידעה" (מלכ"א, א', ד). היא נשארה פנויה, ללא נישואין מסודרים (סנהדרין, שם), והייתה 'שרביטו של מלך', ומותרת בשימוש רק למלך אחר. אדוניה המתנשא למלך לא ויתר על שאיפותיו גם לאחר המלכת שלמה. הוא סבר שעל-ידי נישואיו לאבישג יוכר למעשה כמלך, כי רק למלך מותר להשתמש בשרביטו של מלך. זו הייתה גם כוונתו של אבנר בנישואי רצפה בת איה.

אולם אבשלום, כבנו של דויד, לא היה רשאי לשאת את נשי אביו. אפשר אמנם לומר שאבשלום לא שמר כאן על דין התורה. אולם קשה לומר שמעמדו בעם כמלך ישראל היה מתחזק דווקא לאחר מעשה תועבה כה חמור. מסתבר שאחיתופל, יועצו של אבשלום, סבר שאין כאן איסור. לסוברים שפילגש אינה נשואה הדבר פשוט יותר. כי על-פי ההלכה מפותת אביו מותרת (יבמות, צג, ע"א; רמב"ם, איסורי ביאה, ב', יג). לסוברים שפילגש היא אישה נשואה יש לומר שאחיתופל סבר שמאחר וצורת נישואיה לא הייתה כמקובל, אלא על-ידי הפיכת השפחות לאישות - אין לה מעמד של אשת איש גמורה. העם בוודאי לא ידע להבחין בין הדקויות ההלכתיות, אך ידע בוודאי שמדובר בפילגשים ולא בנשים רגילות, ולכן לא הזדעזע מהמעשה המתועב. מאידך הבין העם שאבשלום הוא היורש החוקי של הממלכה, שהרי הוא משתמש בשרביט המלך. גם בלי להיות בקי בהלכה, כל בר דעת מבין מהו כבוד מלכות: לא ייתכן שאדם ישתמש בשרביט המלוכה אלא אם כן הוא מלך!

יתרה מזאת, גם בחיי המשפחה היה כנראה נהג שלא כל בן יכול להשתמש בחפציו האישיים של האב לאחר מותו. זכות זו הייתה שמורה לבכור, וזאת מתוך שמירה על כבוד האב. (מכאן, אולי, גם זכות הירושה הכפולה של הבכור; הנחלה - בחלקה הגדול - תעבור בירושה לבכור, שהוא הממשיך העיקרי של אביו).

מעשה ראובן

דבר זה ישפוך אור על מעשה ראובן: "וילך ראובן וישכב את בלהה פילגש אביו וישמע ישראל..." (בראשית, ל"ה, כב) מה ראה ראובן לעשות מעשה זה (אם נפרשו כפשוטו)? לאור דברינו הדברים ברורים. בין השבטים הייתה אי בהירות באשר למעמדו של הבכור. מיהו הבכור אשר יירש את מעמדו של יעקב בקרב האחים: האם הבכור מלאכה, האישה הראשונה בזמן, או הבכור מרחל, האישה השנייה בזמן אך הראשונה במעלה וביחסו של יעקב? מותה של רחל יצר מצב חדש. בלהה, פילגשו של יעקב, נישאה לו ראשונה מבין הפילגשים בגלל עקרותה של רחל (שם, ל', ג). מותה של רחל הפסיק את התלות של יעקב בפילגשותה של בלהה, שלא נועדה אלא לתת לרחל מעמד נכבד של אם, יעקב יכול היה לוותר עתה על בלהה ואולי גם פרש ממנה למעשה, וממילא גם מזלפה שלא נישאה לו אלא כדי לשמור על האיזון בין האחיות, משום שלום בית. אך בלהה הייתה הפילגש הראשונה. ראובן ניצל אפוא את ההזדמנות להפוך את בלהה לפילגשו כדי לקבוע עובדה שהוא הבכור מלאכה, אישתו הראשונה והעיקרית (לדעתו) של יעקב, ולכן הנו הבכור החוקי והרשמי (ראה, דברים, כ"ב). מובנת עתה יותר ברכתו של יעקב לראובן: "ראובן בכרי אתה כחי וראשית אוני..." (בראשית, מ"ט, ג). אמנם אתה הראשון מבחינה כרונולוגית, כי אמך הייתה הראשונה בזמן. אולם: "פחזו כמים אל תורת" (שם, ד) - היית פזיז מדי בתפיסת הבכורה והוכחת בכך שלא לך זכות הבכורה, ולכן אין לך יתרון על אחיך (עיין תרגום אונקלוס, ויתר המפרשים הראשונים). כידוע חילק יעקב את סמכויות

הבכורה בין יוסף ובין יהודה כמבואר בדבה"א (ה', א): "ובחללו יצועי אביו נְתָנָה בכָּתוּר לבני יוסף... כי יהודה נָבַר באחיו ולנגיד ממנו והבכרה ליוסף".

ואכן צדקו חז"ל באומרם: "כל האומר ראובן חָטָא אינו אלא טועה (שבת, נה, ע"ב). לדעת הסוברים שפילגש אינה נשואה, לא עבר ראובן על איסור אשת אב ולא על איסור אשת איש. גם לסוברים שפילגש היא נשואה, אולם דרך שפחות - לפני מתן תורה, שמוסד האישות טרם היה, הייתה הפילגשות התקשרות ארעית ולא קבועה, כפי שהוסבר לעיל, ולכן מעמדה של בלהה לא היה כשל אשת יעקב ממש⁷, ומשום כך התיר ראובן לעצמו לשאתה לאישה. אך מניעיו העיקריים היו לתפוס באמצעותה חזקה על זכות הבכורה שלו ושל אמו, וכן של יתר צאצאיה. עם זאת הייתה כאן פגיעה בכבודו של יעקב וראובן נחשב למחלל יצועי אביו.

אבישג השונמית

לעיל התייחסנו לאבישג כאל פילגש. מן הראוי לייחד כאן דיון במעמדה, כי היא לא מכוּנָה כך במקרא. היא אמנם 'סוכנת', דהיינו משרתת בכירה (השווה ישעיה, כ"ב, טו: "לך בא אל הסֶכֶן הזה על שבנא אשר על הבית"), אך ייעודה הוא לשכב בחיקו של המלך, כאישה ממש. צירוף תפקידים כזה אכן הולם את הפילגש, כפי שראינו לעיל. למרות זאת ו"המלך לא ידעה" (מלכ"א, א', ד). מדוע?

חז"ל פירשו, שדויד לא יכול היה לשאתה, כדי שלא יעבור על איסור "לא ירבה לו נשים" (דברים, י"ז, יז; עיין סנהדרין, כב, ע"א)⁸. כידוע, מספר הנשים המקסימאלי

7 ראה: פרשת דרכים, דרוש א, שפלפל באריכות בשאלה, אם האבות נהגו כדיני ישראל או כבני נח. ואם נהגו כבני נח לא הייתה הפילגש שונה מאישה נשואה, כי בן נח קונה אישה בביאה בלבד. ותלה את הדבר במחלוקת בירושלמי (קידושין, פ"א, ה"א, ובר"ר, פרשה יח, ס"ו ט), אם בביאה מקרית נעשית אשת איש. ודעת הרמב"ם שבביאה מקרית אינה נעשית אשת איש, ולדעתו פילגש שנלקחה לאישה באופן זמני ייתכן שאינה אשת איש. לדברינו אין כל נפקא מינה לדיון זה, שכן אחרי מות רחל פקעה פילגשותה של בלהה, אלא שיעקב כנראה התייחס אליה כאל אחת האמהות, כדי שתישאר במעמדה ובכבודה. ודומה לזה כתב הלחם-משנה, מלכים, ג', שדויד לא גירש את פילגשיו לאחר מעשה אבשלום, שהרי בלאו הכי אסורות להדיט ועדיף שתישארנה סמוכות על שולחנו. ומסתבר שכך נהג גם יעקב בבלחה. אלא שראובן סבר שמכיוון שיעקב ניתק מגע מבלחה היא מותרת לו, ויעקב לא סבר כן אלא ראה בכך פגיעה בכבוד אבי המשפחה.

8 עובדת היותה של אבישג פנויה ולא נשואה מעוררת שאלות קשות באשר לתפקידה לשכב בחיקו של דויד. קשה להעלות על הדעת ששימוש כזה מותר לפנויה. לדעת הראב"ד, הסובר שפנויה קבועה מותרת אפילו בביאה (אישות, א', ד), יש מקום להתיר את הדבר, מאחר ואבישג הייתה מיוחדת אך ורק לדויד. מעיקר הדין יכול היה דויד להתייחס אליה כפילגש גמורה, אלא שנמנע מלעשות זאת והתיר לעצמו רק את ההכרח בלבד. אך לדעת הרמב"ם, שאין היתר לפנויה קבועה, הדבר צריך עיון (עיין רמב"ם סם). וייתכן לומר, שאמנם דויד לא יכול היה לשאתה לאישה ולא לקחתה כפילגש, אך גם איסור פנויה לא היה כאן. פנויה אסורה משום שאין קשר מחייב בינה לבין האיש שחי אתה, ומשום כך היא נחשבת ליקְדְּשָׁה, דהיינו למופקרת בכוח. אך אבישג ששימשה בתפקידה בבית המלכות על-פי צו מלכותי הייתה משועבדת למלך ולא יכלה להינשא לאיש אחר ללא הסכמת המלך. אין כאן איסור פנויה, והיא הייתה מותרת אפילו בביאה, אלא שדויד לא יָדְעָה והתיר לעצמו את ההכרח בלבד וכנ"ל. עוד יש לומר שההצעה שדויד ייקח את אבישג הייתה על-פי אילוצים רפואיים (מסתבר שהיה כאן מצב הגובל בפיקוח-נפש), ולדעת הרופאים לא הייתה תרופה אחרת אלא זו. ואף על פי שגילוי-עריות אינו נדחה מפני פיקוח-נפש, פנויה אינה בכלל גילוי-עריות. אמנם בסנהדרין, עה, ע"א, אמרו: "ימות ואל יספר עמה מאחרי הגדר; וחד אמר: פנויה הייתה", והטעם משום אבירייהו דגילוי-עריות, שם הוא נתן ענינו באישה זו כדי לעבור בה

הוצאת תבונות

מכללת הרצוג

המותר למלך הוא שמונה-עשרה וכך נפסק על-ידי הרמב"ם: "ולא ירבה לו נשים - מפי השמועה למדו שהוא לוקח עד שמונה עשרה נשים. בין הנשים ופילגשים, הכול שמונה עשרה" (מלכים, ג', ב). הראב"ד נחלק עליו ומתיר למלך לקחת פילגשים מעבר למספר האמור⁹.

יש להבין אפוא, לדעת הראב"ד: מדוע לא התייחס דויד אל אבישג כאל פילגש ומדוע לא ידעה? (ראה כסף-משנה, שם). הר"ן מיישב קושיה זו, שאבישג לא הייתה מוכנה להיות במעמד נחות של פילגש אלא רק במעמד מכובד של נשואה (חידושו לסנהדרין, שם). אמנם יכול היה דויד לאלצה להיות לו סוכנת ופילגש, אך מסתבר שלא רצה להשתמש בסמכותו הכפייתית במקרה זה.

בקשתו של אדוניהו לשאת את אבישג לאישה צריכה להיבחן שנית לאור דברינו. אילו הייתה אבישג פילגש, הייתה בקשתו מובנת יותר. נישואיו לאבישג הנחשבת למעיין מלכה יכלו להקנות לו מעמד של מלך. אך היותה של אבישג סוכנת בלבד לא תקנה לו שום מעמד, לכאורה. שיקוליו של אדוניהו היו מתוחכמים יותר. אבישג הייתה האישה היחידה שזכתה למעמד כה קרוב בימי דויד האחרונים. לא בכדי מציין זאת הכתוב: "ותבא בת שבע אל המלך החדרה והמלך זקן מאד ואבישג השונמית משכת את המלך" (מלכ"א, א', טו). כולם ידעו שאבישג הייתה מועמדת לנישואין, כלומר להיות מלכה ממש, והדבר נבצר ממנה רק מסיבות טכניות, בגלל האיסור לשאת יותר משמונה עשרה נשים. מעמד זה אִפְּשֵׁר לאדוניהו לשאתה, לדעתו, אחרי מות דויד; היא לא הייתה אשת מלך באופן פורמאלי, ועל כן הייתה מותרת למלך אחר. מאידך הייתה מקורבת דייה למלך עד כדי כך שנישואיה מותרים רק למלך ולא להדיוט, ולכן סבר אדוניהו שבעקבות נישואיו יוכל לטעון שוב לזכות המלוכה, בהיותו הבכור אחרי אבשלום.

בת-שבע סברה לתוּמָה, שמכיוון שאבישג לא נישאה למלך, ואפילו לא הייתה פילגשו, יש מקום להתירה לאדוניהו. אך שלמה בחכמתו ירד לסוף מניעיו של אדוניהו והשיב לאמו: "ולמה את שאלת את אבישג השנמית לאדוניהו ושאלו את המלוכה, כי הוא אחי הגדול ממני?...!" (מלכ"א, ב', כב). אמנם לא הייתה אבישג פילגשו של דויד, אך לעניין ניצולה לקידום מעמדו של אדוניהו היה מעמדה לא פחות משל פילגש.

עברה, ולכן אסור. אך דויד לא נתן עיניו באבישג. מחלתו נבעה מסיבות אחרות לגמרי, ואבישג שימשה רק כתרופה למחלה זו, ולכן יש להתיר. ועיין פתחי תשובה, יו"ד, ס"י קצה, ס"ק טו, בשם הרדב"ז; וקדם לו הר"ן על הר"י"ף, פסחים, כה, ועיין ערוך לנר ומרגליות הים, סנהדרין, שם.

⁹ אין ספק שהרמב"ם והראב"ד לשיטתם. לדעת הרמב"ם, שהפילגש דינה כאישה נשואה, היא בכלל הנשים הנשואות. אך לדעת הראב"ד שהפילגש דינה כפנויה, היא מחוץ למספר הנשים הנשואות.